

הערות והארות דידיקטיות להוראת נושא האנטישמיות אפרת בלברג

בשביל הזיכרון, 26, 1998, ע"מ 33-41.

ברשימה זו לא נעסוק בהצעות למערכי שיעור ודרכי הוראה של פרק האנטישמיות שהוא חובה בתכנית הלימודים. לא נעסוק גם בהסברים לאנטישמיות המודרנית ובגורמי הופעתה בסוף המאה התשע-עשרה דווקא. בחרנו לפתוח בהצגת מספר קשיים ובעיות הכרוכים ושלובים בהוראת נושא האנטישמיות. בהמשך נביא הצעה לסיכום לימוד הפרק שמטרתה לסייע בעיבוד חלק מן הקשיים המוצגים כאן. כמו כן מציעה רשימה זו שתי הרחבות לנושאים הכלולים בפרק הנלמד, הרחבות שמטרתן להעשיר את ההוראה ולהוסיף נקודות מבט על הנושא כולו וגם הרחבות אלה מתייחסות לקשיים המוצגים להלן.

קשיים ובעיות הקשורים בהוראת נושא האנטישמיות

א. הקישור החד-סיבתי (מונוקאוזלי) בין התגברות האנטישמיות להתעוררות התנועה הלאומית היהודית, הציונות. שימת הדגש על הקשר המובהק בין שני אלה מסיטה לעתים קרובות את מוקד הדיון ומונעת בחינה של התהליכים המורכבים הקשורים לכל אחת משתי התופעות. נקודת המבט הציונית הדגישה את שלילת הגולה ומשום כך ניתן בהחלט לחשוב שבכל מקום בעולם שאינו מדינת היהודים חיהם של היהודים רצופים בגילויי אנטישמיות אלימה וקיצונית. הקו המקשר בין אנטישמיות לשואה מצדיק כמובן את המשקל העצום שניתן להשקפה זאת. גם ספרי הלימוד וגם תכנית הלימודים הכללית מציגים בדרך כלל את נקודת המבט הזאת. אף אם קישור זה הוא נכון במידה רבה, חשוב לבחון את האנטישמיות המודרנית בתוך ההקשר התקופתי שבו התרחשה ולא רק מנקודת המבט הציונית.

ב. הריחוק של התלמידים ממציאות חברתית שבה רווחת אנטישמיות. עניין זה מובן כמעט מעצמו: מרבית התלמידים אינם מכירים מציאות שקיימות בה

תופעות אנטישמיות כפי שהיה הדבר בתקופה שעליה הם נדרשים ללמוד. לכן קורה לעתים קרובות שהתייחסותם לנושא כולו היא מרוחקת והם מרגישים שהוא הדבר אינו רלוונטי להם, ולכן לא מעניין.

ג. "העולם כולו נגדנו". לימוד הפרק יכול לעורר אצל תלמידים תחושה שמה שהיה אז הוא שהווה היום ויהיה בעתיד ביחסם של מדינות ועמים אל יהודים ואף אל מדינת היהודים. למשל כל סיפור מן העיתון על יהודי שעבר עברה בארץ כלשהי, נדון בבית משפט והורשע, יוסבר כאנטישמיות. במישור אחר, כל ביקורת על מדינת ישראל מוגדרת כאנטישמיות. אין בדיקה של העובדות והתייחסות לעניין עצמו אלא הכללה שטחית שפוטרת מאלה.

ד. אפשרות ההפנמה של טענות אנטישמיות. לעתים מזדהים תלמידים עם הסטריאוטיפים האנטישמיים: היהודים אכן היו מה שאמרו עליהם – הם עסקו במקצועות בזויים, חיפשו התעשרות בכל מחיר ובלטו בשונותם. תגובה כזאת של תלמידים אינה תמיד מנוסחת או מודעת, אך היא קיימת וחשוב להתייחס אליה. הפנמה זו יכולה פעמים רבות להיות ביטוי של חשש מסוים שמתעורר אצל התלמיד מתוך העיון בתמונות ובקריקטורות האנטישמיות במיוחד, אך גם במאמרים ובפרסומים אנטישמיים: חשש שהדימויים והטיעונים האנטישמיים מקרינים עליו ועל זהותו העצמית. פעמים רבות מגיבים תלמידים ואומרים: מה שאמרו על היהודים הם נכון, אבל אנחנו לא כאלה. על ידי הניתוק בין התלמיד לבין "היהודים הם" נעשה ניסיון מסוים להתגבר על החשש הזה. חשוב להדגיש לתלמידים שהסטריאוטיפים הללו יוצרים דמוניזציה של האחר, ולימוד ביקורתי של נושא האנטישמיות יש לו בהקשר זה חשיבות שמעבר לפרק היסטורי זה בלבד.

הקישור החד-סיבתי בין האנטישמיות המודרנית לבין הופעת הציונות מציג את הציונות כמענה למצוקה יהודית ולא כתנועה לאומית אותנטית ובעלת שורשים עמוקים. "ציונות קטסטרופלית", כפי שנהוג לקרוא לה, נתפסת כמוצא של אין ברירה של הדור שנפגע מן האנטישמיות בשיאה, דור שתקוותו לאמנציפציה נכזבה ולכן חיפש מקום לברוח אליו. אין ספק שיש פן כזה בציונות, והרצל ופינסקר הם ודאי נציגיו המובהקים ביותר. עם זאת נראה שלימוד פרק האנטישמיות רק כמעין מבוא להופעת הציונות, ולימוד הציונות רק כמענה להתפרצות האנטישמית של סוף המאה הקודמת ואילך מצמצם את ההבנה של שתי התופעות ההיסטוריות ואת ראייתן בתוך מכלול רחב יותר.

יש ללמד על כן את נושא האנטישמיות באופן שיובהרו השינויים הגדולים שהתחוללו בחברה המודרנית, ובהקשר זה יש לעסוק במצב היהודים לאחר האמניציפציה

בארצות שונות. התקווה של היהודים שעם קבלת השוויון האזרחי תיעלם השנאה כלפיהם מן העולם, תקווה שגם לא יהודים היו שותפים לה, נכזבה בשלהי המאה התשע-עשרה, ובוודאי במאה העשרים. מבחינה זו מהווה האנטישמיות מבחן לחברה המודרנית כולה. התייחסות לנושא גם מזווית זו תסייע לתלמיד להבין את הנסיבות המסוימות ש"היהודים ההם" חיו בהן אך לא יצרו אותן, ואשר עוררו באופן מתמשך שנאה כלפיהם. בה בשעה יש להבהיר כי התעוררות האנטישמיות המודרנית בשליש האחרון של המאה התשע-עשרה מקורה גם בתהליכים כלליים של המדינה והחברה המודרנית, זאת אומרת בנסיבות הקיום האנושי בכלל.

סיכום הוראת נושא האנטישמיות

על פי ההצעה המובאת כאן יסוכם פרק האנטישמיות בדרך של אפיון האפשרויות השונות שעמדו בפני היהודים לנוכח התופעות האנטישמיות ובחינתן של אפשרויות אלה. מטרתו של סיכום כזה היא להגיע להבנה טובה יותר של הנסיבות החברתיות והפוליטיות של התקופה. בחינת דרכי התגובה הללו כרוכה גם בהתייחסות לתופעות אנטישמיות הנדונות בספרי הלימוד ומאפשרת חזרה על החומר הנלמד. חשוב ורצוי לפנות אל התלמידים ולבקש מהם להציע אפשרויות תגובה שעולות בדעתם. שיתוף זה מסייע לתלמידים "להיכנס אל תוך התקופה" ולהתגבר במקצת על תחושת אי הרלוונטיות של הפרק הנלמד לחייהם שלהם. התרגיל המוצע כאן מחייב את התלמיד לנסות ולחשוב במידת האפשר כמו שחשבו אז במשפחות ובציבור היהודי במקומות שבהם נרדפו.

שאלות לדין

- האם היו גורמים ביחסי הגומלין בין היהודים לבין סביבתם שניתן להצביע עליהם כמחוללי אנטישמיות?
- מה היו תגובות אפשריות של היהודים לגילויי האנטישמיות?

אפשרויות תגובה לאנטישמיות המודרנית

❖ הגירה לארצות אחרות. אפשרות זו התאימה במיוחד ליהודי מזרח אירופה. היעד המועדף היה ארצות-הברית כמובן, אך גם ארצות מערב אירופה, ארצות האמנציפציה (והדבר אמור כמובן במיוחד לאחר תקנות מאי הזמניות בשנת 1882 ברוסיה).

❖ השפעה על דעת הקהל. באמצעות עיתונות ואישי ציבור שהתנגדו לגילויי אנטישמיות מטעמים אידאולוגיים. אפשרות זו התאימה במיוחד לארצות מערב אירופה (פרשת דרייפוס לדוגמה).

דין בשתי האפשרויות הללו מבליט את ההבדל בין מזרח אירופה למערב בעקבות האמנציפציה, שלארצות המזרח כמעט לא היה בה חלק.

- ❖ ניסיונות להגנה עצמית פעילה. ניסיונות כאלו אכן נעשו במקומות אחדים ברחבי "תחום המושב" בעת הפוגרומים, אם כי היקפם והשפעתם היו מועטים.
- ❖ התעלמות ותקווה שהגל העכור יעבור. זוהי מן הסתם התגובה הנפוצה ביותר של היהודים בכל המקומות. היא גם תגובה המבוססת על הניסיון ההיסטורי של העם היהודי, ניסיון שהתלמידים יזהו מיד: פעמים רבות נוהגים תלמידים לומר שההיסטוריה היהודית איננה אלא רצף של פוגרומים, עלילות דם וגזרות שונות, ולכן נמאס להם לעסוק בה. הבירור בהקשר שלפנינו יבליט את העובדה שתגובת ההתעלמות היתה הנפוצה ביותר. התלמיד הנדרש לנסות ולהבין את אורח החשיבה של בני התקופה חייב להתחבר אל התכנים והתובנות הקיימים בו עצמו ונובעים מן המציאות המוכרת לו כדי להתקרב אל התכנים הנלמדים. דוגמאות אקטואליות יכולות כמובן לסייע כאן: הנטייה האנושית הטבעית היא להניח ש"צרות יעברו מעצמן".
- ❖ הצטרפות לתנועות מהפכניות. תנועות אלה, ובראשן כמובן התנועות הסוציאליסטיות, שדגלו בשוויון וצדק חברתי, נתפסו על ידי חוגים רחבים למדי, ובעיקר על ידי צעירים, כמציעות פתרונות טוטליים שבמסגרתם תיפתר גם בעייתם של היהודים.
- ❖ התבוללות ולעיתים אף המרת הדת. גם זה פתרון מוכר ונפוץ, בעיקר בארצות האמנציפציה.
- ❖ הקמתה של תנועה לאומית יהודית. מתוך הכרה שלא ניתן לפתור את בעיית היהודים על ידי החלפת גולה בגולה (בלשונו של בורוכוב) המציעה התנועה הלאומית היהודית פתרון רדיקלי למכלול הבעיות של העם היהודי, בחלקן פנימיות ובחלקן חיצוניות.

בתוך המכלול הזה של תגובות נראית הציונות מה שהיתה באמת: אפשרות אחת מני רבות, בהחלט לא הפופולרית ביותר. שיתוף התלמידים בחיפוש אפשרויות התגובה, ובניסיון להבין את טיבן של התגובות ואף לדרגן על פי מספר הנוהים אחרי כל אחת מהן מסייע לקרבם לנושא ולעורר את עניינם בו.

תגובת ההתעלמות, שרווחה כל כך, ותגובת ההתבוללות מצביעות לעתים על תחושתם של יהודים בני התקופה שאסור להם להבליט את עצמם כדי לא להחריף את מצבם. רבים מיהודי צרפת למשל ביקשו למנוע תגובה רשמית של המוסדות והגופים היהודיים על פרשת דרייפוס כדי לא לעורר עליהם זעם נוסף.

ראוי לציין כי סטריאוטיפ היהודי המוצג בטקסטים הנלמדים במסגרת הפרק ובתמונות אנטישמיות מתייחס תמיד לחברה האירופית. עם כל ההבדלים הקיימים בין תופעות האנטישמיות בתקופה המודרנית בין מזרח אירופה למערבה, אנטישמיות ושנאת ישראל היו חלק מן האקלים החברתי והפוליטי באירופה כולה. בכל ספרי

הלימוד קיימים הסברים מפורטים לגורמי האנטישמיות המודרנית ודוגמאות לאירועים, מאמרים, קריקטורות וכיוצא באלה מן התקופה, ומודגשים מחד גיסא ההמשכיות ומאידך גיסא השוני בין האנטישמיות המודרנית לבין שנאת ישראל המסורתית. אך הדגש הוא תמיד אירופי מובהק, ויש להבהיר זאת לתלמידים.

ביבליוגרפיה כללית לנושא האנטישמיות

רשימה חלקית זו מציעה ספרים ומאמרים כלליים העוסקים בנושא האנטישמיות מנקודות ראות שונות.

1. ש' אטינגר "שורשי האנטישמיות בזמן החדש", בתוך: י' גוטמן ול' רוטקירן (עורכים), שואת יהודי אירופה, ירושלים: יד ושם תשל"ט, עמ' 11.
2. "אנטישמיות", בתוך: י' גוטמן (עורך), האנציקלופדיה של השואה, א, ירושלים: יד ושם, עמ' 98.
3. ש' אלמוג, לאומיות ואנטישמיות באירופה המודרנית 1815 – 1945, ירושלים: מרכז שזר, תשמ"ח.
4. צ' בכרך: אנטישמיות מודרנית (ספריית האוניברסיטה המשודרת) תל-אביב: משרד הביטחון- ההוצאה לאור, 1979.
5. י' גולדשטיין, שנאת ישראל ואנטישמיות, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1985.
6. י' כ"ץ: שנאת ישראל, תל-אביב: עם עובד, 1979, במיוחד פרקים 15, 17, 26, 27, 28.

אנטישמיות באמריקה

ארצות-הברית מתוארת כמדינת הזהב, "די גולדענע מדינה", המדינה שבה מעולם לא לחמו היהודים לקבלת זכויות, המקום שבו הגיעו היהודים לרמות הגבוהות ביותר של חירות היחיד ושל השתלבות חברתית ופוליטית, ארץ שהיתה חלומם של רבים וטובים, בעיקר בתקופת ההגירה היהודית הגדולה ממזרח אירופה אל המקום שבו "הזהב מונח ברחובות". הציונות בראשיתה לא יכלה כלל להתחרות במשיכה היהודית לארצות הברית. בחינת תופעת האנטישמיות על רקע זה, השונה מאוד מן המציאות באירופה, עשויה לתרום להבנה עמוקה יותר של התופעה.

שאלות מרכזיות לדיון

- האם קיימת אנטישמיות בארצות-הברית?
- האם ייתכן שבמדינה שבה התרבות הפוליטית מבוססת על זכויות האדם ועל חירות ושוויון תתקיים אנטישמיות?
- אם קיימת אנטישמיות, מהו אופייה? מהן הנסיבות החברתיות שבהן צמחה?
- האם קיים קשר בין גזענות נגד שחורים לבין אנטישמיות בארצות-הברית?

❖ בהכללה ניתן לומר שבהיסטוריה האמריקנית קשה למצוא גילויי אנטישמיות רשמיים-שלטוניים או אף רשמיים למחצה. היהודים באמריקה לא נזקקו לאמנציפציה, שכן מעולם לא הוטלו עליהם הגבלות חוקיות. עקרונות היסוד של החברה האמריקנית אפשרו ליהודים שהיגרו לשם להיקלט היטב בחברה המורכבת כולה ממהגרים, תוך שהם שומרים על מידה לא מעטה של ייחוד בתוך השוויון האזרחי הנהוג במדינה. התרבות הפוליטית האמריקנית אכן שונה מזו האירופית, שבה נצטברו משקעים היסטוריים ביחס ליהודים מאז ימי-הביניים.

את הנאמר לעיל יש לסייג בשני עניינים:

❖ העדרם של גילויי אנטישמיות דוגמת אלה שבאירופה לא מנע אפליה של יהודים ברמות שונות ובמגזרים שונים, למשל אפליה כלכלית שהתבטאה בעיקר במניעת כניסתם של יהודים לרמות ניהוליות גבוהות בתאגידים הגדולים, בחברות ביטוח ובבנקים ואף בחברות הגדולות של עורכי דין. כמו כן היתה הגבלה של מספר הסטודנטים היהודים (נומרוס קלאוזוס) באוניברסיטאות הפרטיות היוקרתיות והמפורסמות, דוגמת הרוורד, ייל ופרינסטון. הגבלה זו הוסרה רק במחצית השנייה של המאה העשרים.

❖ בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים פרץ בארצות-הברית גל עכור של אנטישמיות חריפה, גל שהשתלב בגילויי האנטישמיות הקשים באירופה כולה אחרי מלחמת העולם הראשונה ועל רקע המשברים שבאו בעקבותיה, ועוד יותר אחרי עליית הנאצים לשלטון. גל זה התבטא בארצות-הברית בלגיטימציה ציבורית להסתה אנטישמית באמצעי התקשורת ובגילויים פומביים של אנטישמיות אצל אנשים מפורסמים, דוגמת הנרי פורד, איל המכוניות, צ'רלס לינדברג, הטייס שחצה ראשון את האוקיינוס האטלנטי והיה גיבור לאומי בארצות-הברית, ועוד. לכומר הקתולי ג'יימס קאגלין (Caughlin) היתה תכנית רדיו שבה הטיף לחקיקה נגד היהודים ולהוצאתם מן החברה האמריקנית כשהוא משתמש בדימויים אנטישמיים מוכרים. חשוב לזכור שזוהי תקופת המשבר הכלכלי הגדול, שראשיתוכבר באמצע שנות העשרים, והרי זה מצב היסטורי המוכר ממקומות ומזמנים אחרים – האשמות נגד יהודים מצאו הד ציבורי רחב בעת משברים כלכליים-חברתיים.

לשיא מסוים הגיעו גילויי אנטישמיות אלה כשהנשיא פ"ד רוזוולט "הואשם" בנורא מכול: בהיותו יהודי, ששם משפחתו האמתי רוזנפלד. מי שהעזו פחות אמרו שהוא שבו בידי היהודים, שהם המנהלים באמת את ארצות-הברית והופכים אותה לקומוניסטית באמצעות ה"ניו דיל". כינוי נפוץ של ה **New Deal** היה

.Jew Deal

הנה לדוגמה תרגום של חרוזי לעג שהתפרסמו זכו לתפוצה במהלך התקופה:
רוזולט ואשתו משוחחים בבית הלבן, והנשיא אומר לאשתו:
את תנשקי את השחורים, / אני אנשק את היהודים, / וכך נשאר בבית הלבן/ הרבה
הרבה שנים.

ואישה אחת כתבה לנשיא רוזולט:
מכל צד שומעים את הקריאה שאתה מכרת את המדינה ליהודים, ושהיהודים הם
האשמים בשפל הכלכלי המתמשך, שכן נחושים הם בדעתם להרעיב את הנוצרים
עד שיוכנעו ויהפכו לעבדיהם.
בוושינגטון יש לך יותר ממאתיים יהודים, כך אומרים, בממשל שלך, ובנקאים
יהודים מנהלים
את המדינה. ברנרד ברוך* הוא הנשיא האמתי. זה מה שאנשים אומרים בכל
מקום.

*ברנרד ברוך – איש כספים ומדינאי יהודי אמריקני, ממארגני הכלכלה
האמריקנית במהלך מלחמת העולם הראשונה, סייע לרוזולט בתקופת ה"ניו דיל"
וכן בגיוס משאבים במהלך מלחמת העולם השנייה.

(שני הקטעים לקוחים מתוך: L. Dinerstein, Antisemitism in America,
(Oxford Press 1994, p. 109)

חשוב לציין שהטענות האנטישמיות שהועלו נגד היהודים בהקשר זה, ואשר ייחסו
להם השפעה פוליטית (יחד עם השחורים) וכלכלית מעבר לכוחם האמתי בחברה,
השפעה שמשעבדת את החברה כולה ליהודים, דומות לאלה שהושמעו
במאירופה.

במהלך מלחמת העולם השנייה נמשכו בארצות-הברית גילויים חריפים של
אנטישמיות. היהודים הואשמו גם בהשתמטות מגיוס ובעשיית רווחים מן
המלחמה שחיילים אמריקנים קיפחו בה את חייהם. היהודי הואשם שהוא הזר
הלא פטריוטי. עם תום המלחמה ובמיוחד עם היוודע ממדי השואה שקע הגל
האנטישמי, אף כי אפליה נגד יהודים נמשכה. בשנים האחרונות ניתן למצוא גילויי
אנטישמיות בארצות-הברית אצל פעילים שחורים רדיקליים, ובראשם לואיס
פרחאן, ובארגונים ימניים קיצוניים הדוגלים בגזענות.

ומשהו מהסרטים:

בשנת 1947 נעשה הסרט "הסכם ג'נטלמני", העוסק בצורה מתוחכמת בנושא
האנטישמיות בארצות-הברית. גרגורי פק, המשחק את התפקיד הראשי בסרט,
מגלם עיתונאי המתחזה ליהודי כדי לבדוק אם בארץ החירויות והאפשרויות

הבלתי מוגבלות קיימת אנטישמיות, או שכולם באמת שווים. את ממצאי תחקירו הוא מתכוון להציג בכתבה בעיתון. התחקיר מוכיח שהתופעה קיימת גם קיימת, בעיקר ברמות הכלכליות והחברתיות הגבוהות. הסרט עורר הדים עצומים, ורבים ראו בו מראה חברתית אמיתית, אף על פי שהיום נראה הסרט מתון וזהיר. בשעתו היה זה ניסיון נועז לטיפול בנושא שהקולנוע עדיין לא עסק בו. הסרט זכה בפרס האוסקר לסרט הטוב ביותר וגרגורי פק בפרס האוסקר לשחקן המצטיין.

הסרט מומלץ מאוד לצפייה, וכן ניתן להציעו לתלמיד או לקבוצת תלמידים המתעניינים בקולנוע כבסיס לעבודה ייחודית.

שילוב הדוגמה של ארצות-הברית בהוראת פרק האנטישמיות יכול לסייע למורה בכמה דרכים. דוגמה זו חורגת מן הרצף הרגיל של לימוד הנושא והיא מציגה מדינה מוכרת מאוד לתלמידים, מדינה אשר לרבים מהם היא אפילו דגם להערצה מסוימת. האנטישמיות שבאה כאן לידי ביטוי אין מקורה במסורת רבת שנים, אלא בתפיסה של עליונות הלבנים האנגלו-סקסים הפרוטסטנטים (WASPs), תפיסה שמקורה בתאוריות של דרויניזם חברתי וגזענות שאינן מופנות רק כלפי היהודים. אפילו בשיאה בשנות השלושים לא היתה האנטישמיות נפוצה בארצות-הברית כתופעה עממית כפי שהיה הדבר באירופה, וברמה הפוליטית והציבורית גונתה בגלוי. גם תגובות היהודים לגילויי האנטישמיות הללו היו מתונות, ובראש ובראשונה לא גרמו לצמיחתה של תנועה ציונית רחבה ולא עוררו רצון להגר למקומות אחרים. ההנחה הכללית של היהודים היתה שאלה התפרצויות שתחלופנה. יהודי אמריקה ודאי אינם מזהים עם הסטריאוטיפ היהודי המסורתי המוצג בקריקטורות ובכרוזים אנטישמיים. באמצעות הדין בתופעת האנטישמיות בארצות-הברית ניתן להראות לתלמידים את מורכבות הנסיבות ההיסטוריות הגורמות להתפרצויות אנטישמיות ואת הקשר ההדוק הקיים בין משברים כלכליים-חברתיים לגילויי אנטישמיות.

ביבליוגרפיה:

1. א' הרצברג, היהודים באמריקה, תל-אביב: שוקן, 1994, עמ' 153 ואילך.
2. א' גרטנר: "דמותה של האנטישמיות בארה"ב", בתוך: (עורך) שנאת ישראל לדורותיה, עמ' 309.

תופעות אנטישמיות לאחר השואה

משנתברר היקפה של השואה שפקדה את העם היהודי במלחמת העולם השנייה הפכה האנטישמיות למילה מגונה, בעיקר ברמה הציבורית והפוליטית של גילוייה. הדבר מובן וברור, שכן אחרי השואה נתפסה האנטישמיות כמחוללת האידאולוגיה הנאצית שהביאה לרצח היהודים, וברור היה שהיא ראויה לכל גינוי. אף על פי כן האנטישמיות לא נעלמה בעקבות השואה, והיא אף לבשה צורות חדשות.

הכחשת השואה ואנטישמיות

שאלות לדיון

- מהי תופעת הכחשת השואה?
- מהו הקשר בינה ובין האנטישמיות?

משנות השבעים החלו תופעות וגילויים שקיבלו את השם הכחשת השואה. מכחישי השואה משתמשים בתקשורת ההמונים ובתעמולה וכן בעקרון חופש הדיבור והמידע בצורה מתוחכמת למדי. יש קושי בהתמודדות עמם שכן התייחסות לטיעוניהם מעניקה להם הכרה, אולם התעלמות מוחלטת אף היא בעייתית ומשאירה את בימת התקשורת למכחישים ללא מענה. צריך למצוא אפוא דרך להראות שטיעוני המכחישים הם אבסורדיים ולחשוף את מניעיהם האמתיים, ועם זאת למנוע מהם את הלגיטימיות של זרם רוויזיוניסטי חדשני כביכול של ההיסטוריה של תקופת מלחמת העולם השנייה, כפי שאחדים מהם מבקשים להציג את עצמם.

ניתן להבחין בשני סוגי טיעונים עיקריים של מכחישי שואה.

1. השואה לא התרחשה כלל, היינו לא היה רצח מתוכנן וטוטלי של היהודים. אם נספו יהודים הרי זה בשל המלחמה, שבה מדרך הטבע הרוגים רבים, ובמלחמה הזאת היו מיליוני הרוגים מכל העמים. להוכחת טיעון זה מובאים נתונים טכניים כביכול על ההספקים של המשרפות באושוויץ, שלטענת המכחישים לא יכלו כלל לבצע הרג במספרים המדווחים. הניסיון של המכחישים הוא להפריך את הטענה על המספרים הגדולים של יהודים שנספו ולהציגה כבלתי אפשרית מבחינה טכנית. המספרים המוגזמים שהיהודים מפיצים הם לטענתם חלק ממזימה יהודית בין-לאומית להשגת מטרות שונות, בעיקר כלכליות, של יהודים פרטיים ושל מדינת ישראל כמייצגת העם היהודי.

2. לא ייתכן שהיתה החלטה עקרונית אידאולוגית על השמדת היהודים במהלך מלחמת העולם השנייה, שכן אין בשום מקום הוראה כתובה של היטלר לפעול כך. כל מה שמובא כהוכחות להתרחשותה של השואה מוצג על ידי המכחישים כפברוק לא אמין.

רבים ממכחישי השואה הם אנטישמים, חלקם נאצים לשעבר, המבקשים להשיג ריהבליטציה לעצמם ולהשקפת עולמם. באמצעות הכחשה של מה שנחשב לפשע הנתעב ביותר מוכחשת גם האידאולוגיה שחוללה אותו. הכחשת השואה היא אפוא דרך להחזיר את הלגיטימיות להשקפתם האנטישמית, ולהם עצמם את המכובדות שהיתה נחלתם בעבר.

הכחשת השואה, אנטישמיות, גזענות ושנאת זרים

שאלות לדיון

- האם קיימת אנטישמיות גם במקומות שאין בהם יהודים?
- מהם הקשרים בין הכחשת השואה, שנאת זרים, גזענות ואנטישמיות?

האנטישמיות, הגזענות ותורות נאו-נאציות נתפסות כאמור כבזויות אחרי השואה. השמעת הערות בגלוי על גזעים נחותים ועליונים נתקלת בהסתייגות אפילו בחוגים שמרניים ימניים ודתיים בארצות שונות בעולם. ואולם אם השואה לא התרחשה, ואינה אלא "התרמית הגדולה של המאה העשרים", כשם ספרו של אחד המכחישים, כי אז הרעיונות הנלחשים מפה לאוזן בחדרים סגורים יכולים לשוב ולהישמע בפומבי ולהופיע במצעים מפלגתיים.

דוגמה לכך היא ניסיונו של הארכי-שמרן פט ביוקן לזכות במועמדות לנשיאות מטעם המפלגה הרפובליקנית בבחירות 1996 בארצות-הברית. מצעו של ביוקן רצוף בסיסמאות גזעניות ואנטישמיות, אך עד 1996 לא העז לרוץ כמועמד, למרות היותו בעל טור ידוע בארצות-הברית. כמו כן קיימת גזענות בחוגים שחורים קיצוניים המונהגים על ידי לואיס פרחאן. השנאה של חוגים אלה ללבנים בכלל מתמקדת ביהודים כדוגמה נפרדת. פרחאן כינה את היהודים "מוצצי דם" וטען שהם עשו עסקה עם היטלר. החיבור של גזענות עם אנטישמיות שב ומופיע כאן, ובתוכו מצויה גם הכחשת השואה: אם היתה עסקה בין היטלר ליהודים, כי אז השואה אינה אלא המצאה, אולי אפילו של שני אלה יחד...

קיים חיבור ברור בין ארגונים ימניים רדיקליים וארגונים נאו-נאציים ובין תופעת הכחשת השואה. רבים מן הפרסומים העוסקים בהכחשה ובהפצת חומר גזעני בארצות רבות, כמו שוודיה, ארצות-הברית, קנדה וצרפת, ממומנים על ידי ארגונים ימניים קיצוניים או ארגונים נאו-נאציים.

חשוב להתייחס גם לשימוש שנעשה באתרים באינטרנט להפצת תעמולה אנטישמית. באינטרנט קיימות קבוצות דיון אנטישמיות וישנם אתרים המציגים

טיעונים של מכחישי שואה ושל קבוצות גזעניות. גם הטלוויזיה בכבלים מאפשרת למי שבידו הממון לפתוח תחנה ולעסוק בה בתעמולה אנטישמית וגזענית. בה בשעה חשוב לזכור שבעידן התקשורת הפתוחה, אוטוסטרדת המידע והכפר הגלובלי אמירות גזעניות ואנטישמיות נודעות מיד, וגם התגובה עליהן היא מיידית. כדאי לציין בפני התלמידים החיים בעידן תקשורתי זה שלא כך היה הדבר בעבר ולא כל אירוע או אמירה אנטישמית, לא כל שכן מאמר בעיתון, נודע מיד בכל מקום ומקום בעולם.

ארגוני ימין קיצוני באירופה ובארצות-הברית קוראים לטיהור החברה מגורמים נחותים שאינם שייכים לדעתם למרקם החברתי הרצוי להם. באירופה קשורה תופעה זו בשנאת זרים. בארצות-הברית היא קשורה בגזענות נגד השחורים ופעמים רבות גם נגד ההיספנים. בבדיקה של פרסומים, כרוזים, נאומים וכיוצא באלה של חוגים אלה נמצא שבסיסמאות המקובלות שלהם נכללים היהודים כמעט באופן אוטומטי בין האלמנטים שיש לסלק מן החברה. כך למשל בארגונים נאו-נאציים בגרמניה, במפלגות ימניות קיצוניות בגרמניה ובאוסטריה ובמפלגת הימין הקיצונית של לה-פן בצרפת.

הדוגמה של לה-פן מדגימה היטב את הקישורים בין שנאת זרים לאנטישמיות ולהכחשת השואה. להלן ידיעה ממעריב, מדור ידיעות חוץ, מ-7 בדצמבר 1997:
מנהיג מפלגת הימין הקיצוני בצרפת, ז'אן מארי לה-פן, שב וטען כי תאי הגאזים היו "פרט שולי" של ההיסטוריה. "אני לא מתכוון לגמד את העניין או לבוז לו", הצהיר בנואם במינכן, "אבל אם נעיין בספר של 1000 עמודים שעוסק במלחמת העולם השנייה וב-50 מיליון הקורבנות שנספו במהלכה, הרי שעל מחנות הריכוז ידובר רק בשני עמודים ועל תאי הגזים ב-10 או 15 שורות".
יש הטוענים שהתמיכה של הצרפתים בלה-פן, המגיעה עתה עד ל-15 אחוז, תקטן באופן משמעותי כאשר לא יהיו כל כך הרבה זרים בצרפת. לענייננו חשוב להדגיש שוב את החיבור האוטומטי כמעט במצע מפלגתו בין אנטישמיות, הכחשת השואה ושנאת זרים.

לסיכום, שילוב ההצעות המובאות כאן בלימוד הפרק מסייע בהבלטת השניות שבתופעות אנטישמיות בימינו: מחד גיסא המשכיות של תופעות מן העבר, המשכיות המראה שיש יסוד מתמיד בתופעה כולה – אפילו בארצות שבהן אין או כמעט אין יהודים ניתן למצוא אותה גם בימינו ממש, ומאידך גיסא זוהי תופעה המצויה בעיקר בשוליים חברתיים ובארגונים הדוגלים בשנאת זרים וגזענות. נראה שהדגשת השניות הזאת יכולה לסייע בהתמודדות עם הקשיים שתוארו לעיל: הכרה והבנה מעמיקה יותר של האקלים הפוליטי שממנו צמחה האנטישמיות המודרנית והתמודדות עם תופעת ההפנמה של הסטריאוטיפים האנטישמיים ועם תגובות

תלמידים עליהם, שאף הן סטריאוטיפיות. התייחסות לדוגמאות בנות זמננו מסייעת גם להגברת העניין ותחושת הרלוונטיות של הנושא הנלמד אצל תלמידים.

ביבליוגרפיה:

1. י' באואר, "הגל האנטישמי בעולם של ימינו מיתוס ומציאות", בתוך: החוג לידיעת עם ישראל בתפוצות בבית נשיא המדינה, ירושלים תשמ"ה, עמ' 277-281.
2. י' גוטמן, "מכחישי השואה", שם, עמ' 378-381.
3. "הכחשת השואה", בתוך: י' גוטמן (עורך), האנציקלופדיה של השואה, ב, ירושלים, יד ושם, עמ' 378 – 381.

אפרת בלברג היא מרכזת הוראת ההיסטוריה בתיכון ליד האוניברסיטה בירושלים